

O‘ZBEKISTONDA MADANIY MEROS OBYEKTLARINING RAQAMLASHTIRISH SIYOSATI VA UNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Latifjonova Adiba Bobirovna

QarDU Iqtisodiyot fakulteti Turizm yo‘nalishi 1-bosqich talabasi

+998771788978

Annotatsiya: *Mazkur maqolada O‘zbekiston respublikasida madaniy va tarixiy meros ob‘yektlarini saqlash va ramlashtirish siyosatini amalga oshirish, uning rivojlanish bosqichlari hamda institutsional asoslari kompleks tarzda tahlil qilindi. Hozirgi globallashtirish sharoitida milliy madaniy merosni asrab-avaylash shu bilan birga, uni raqamli makonga integratsiya qilish zarurati bilan belgilanadi. Maqolada xalqaro tajriba, normativ-xuquqiy hujjatlar va ilmiy manbalar asosida tizimli tahlil amalga oshirildi. Shuningdek, texnologik rivojlangan zamonda ushbu madaniy meros ob‘yektlarining raqamlashtirish siyosatini amalga oshirish, sezilarli darajada rivojlanishiga sabab bo‘ladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, raqamlashtirish jarayoni ushbu ob‘yektlarni saqlashning samarali vositasi bo‘lib, u ta‘lim, turizm va ilmiy tadqiqotlar rivojiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *madaniy meros, raqamlashtirish, raqamli texnologiyalar, davlat siyosati, barqaror rivojlanish.*

Abstract: *This article provides a comprehensive analysis of the policies for the preservation and promotion of cultural and historical heritage sites in the Republic of Uzbekistan, their development stages, and institutional foundations. In the context of globalization, safeguarding national cultural heritage, as well as integrating it into the digital space, has become essential. The study conducts a systematic analysis based on international experience, legal and regulatory documents, and scientific sources. Moreover, in a technologically advanced era, implementing digitization policies for these heritage sites significantly promotes their development. The results indicate that the digitization process is an effective tool for preservation and has a substantial impact on education, tourism, and scientific research.*

Keywords: *cultural heritage, digitization, digital technologies, state policy, sustainable development.*

Kirish. Bugungi kunda madaniy merosni asrash eng dolzarb masalalardan biri sifatida ilgari surilmoqda. Shu bilan birga, ushbu merosni asrab-avaylash global miqiyosda strategik ahamiyat kasb etmoqda. Tabiiy ofatlar, iqlim o‘zgarishi, urbanizatsiya jarayonlari hamda inson omili ta‘sirida ko‘plab tarixiy va madaniy ob‘yektlar xavf ostida qolmoqda. Shu nuqtai

nazardan O‘zbekistonda madaniy meros ob‘yektlarini raqamlashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u tarixiy merosni asrab-avaylash, tadqiq etish va kelajak avlodlarga yetkazishni maqsad qilgan. Bu siyosat “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasi doirasida amalga oshirilmoqda. Mazkur tadqiqot obyekti sifatida O‘zbekistonda madaniy meros obyektlarini raqamlashtirish siyosati va uning rivojlanish bosqichlari tanlandi.

Tadqiqot predmetini esa ushbu jarayonning huquqiy, tashkiliy va texnologik mexanizmlari tashkil etadi. O‘zbekiston hududida joylashgan me‘moriy yodgorliklar, arxeologik topilmalar, muzey eksponatlari va qo‘lyozmalar milliy tarix va madaniyatning ajralmas qismi hisoblanadi. Ularni raqamli muhitga o‘tkazish nafaqat saqlash, balki keng jamoatchilikka yetkazish imkonini ham beradi.

Muammoning markazga qo‘yilishi shundan iboratki, O‘zbekistonda madaniy merosni raqamlashtirish bo‘yicha amaliy ishlar olib borilayotgan bo‘lsa-da, bu jarayonning bosqichlari, siyosiy asoslari va institutsional rivojlanishi yetarli darajada tizimli tahlil qilinmagan. Ayrim tadqiqotlarda texnik jihatlar yoritilgan bo‘lsa, boshqalarida huquqiy masalalar ko‘rib chiqilgan, biroq kompleks yondashuv yetishmaydi. Shuningdek, raqamlashtirishning turizm va iqtisodiy rivojlanish bilan uzviy bog‘liqligi masalasi ham chuqur tahlil talab qiladi. Mavzuga oid mavjud ilmiy adabiyotlar asosan xalqaro tajribani tahlil qilishga qaratilgan, milliy miqyosdagi siyosiy va strategik bosqichlarning o‘ziga xos jihatlari esa kam o‘rganilgan. Natijada mazkur sohada ilmiy bo‘shliq yuzaga kelgan bo‘lib, ushbu tadqiqot aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.¹¹⁰

Tadqiqotning asosiy maqsadi O‘zbekistonda madaniy meros obyektlarini raqamlashtirish siyosatining shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini ilmiy asosda tahlil qilish hamda uning istiqbollari aniqlashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- madaniy merosni raqamlashtirish tushunchasining nazariy asoslarini ochib berish;
- milliy qonunchilik va davlat dasturlarini tahlil qilish;
- raqamlashtirish jarayonining bosqichlarini aniqlash;
- mavjud muammolar va istiqbollarni baholash.

Tadqiqot jarayonida normativ-huquqiy hujjatlar tahlili, qiyosiy yondashuv, tizimli tahlil va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Olingan natijalar madaniy merosni saqlashning zamonaviy mexanizmlarini takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin. Madaniy meros agentligi huzurida tarixiy va arxeologik ob‘yektlarni raqamlashtirish xizmati tashkil etilgan bo‘lib, ob‘yektlarning davlat kadastrinig raqamli xaritasi tuzilmoqda. Buxorodagi Ismoil Somoniy maqbarasi kabi tarixiy obidalarning 3D nusxalarini yaratish bo‘yicha pilot loyihalar

¹¹⁰ O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. *Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to‘g‘risida*. Tashkent, 2019.

amalga oshirilmoqda. Bu orqali kengaytirilgan haqiqat AR va VR texnologiyalari yordamida merosni asrash va targ‘ib qilish ko‘zda tutilgan. 2024-2028-yillarga mo‘ljallangan, qiymati 8.49 million AQSH dollari bo‘lgan, KOICA bilan hamkorlikda “O‘zbekistonda madaniy merosni raqamli boshqarish va undan foydalanish” loyihasi amalga oshirilmoqda.

Madaniy merosni saqlash masalasi xalqaro miqyosda ilk bor tizimli ravishda 1972-yilda qabul qilingan Jahon madaniy va tabiiy merosini muhofaza qilish to‘g‘risidagi Konvensiyada mustahkamlandi. Ushbu hujjatda madaniy meros insoniyatning umumiy boyligi sifatida e’tirof etilib, uni asrash davlatlarning asosiy majburiyati ekani ta’kidlangan. Konvensiya dastlab asosan an’anaviy muhofaza choralariga qaratilgan bo‘lsa-da, keyingi yillarda raqamli texnologiyalarni qo‘llash zarurati tobora kuchayib bordi.¹¹¹

UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan “Digital Heritage” dasturlarida madaniy obyektlarni raqamlashtirish ularni uzoq muddatli saqlash va global miqyosda ommalashtirishning samarali vositasi sifatida baholanadi. Hisobotlarda ta’kidlanishicha, raqamli nusxalar nafaqat axborot xavfsizligini ta’minlaydi, balki ilmiy izlanishlar uchun ham yangi imkoniyatlar yaratadi. Ayniqsa, 3D modellashtirish va yuqori aniqlikdagi skanerlash texnologiyalari tarixiy obyektlarning virtual rekonstruksiyasini amalga oshirishga xizmat qilmoqda. Nazariy jihatdan “raqamli meros” tushunchasi ilmiy adabiyotlarda keng muhokama qilingan. Smith madaniy merosni raqamlashtirish jarayonini nafaqat texnik, balki ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, raqamlashtirish jarayoni tarixiy obyektlarning yangi “raqamli hayoti”ni boshlaydi va ular yangi auditoriya bilan muloqotga kirishadi. Bu esa merosni saqlash jarayonini interaktiv bosqichga olib chiqadi.

Cameron va Kenderdine esa raqamlashtirishni ikki asosiy yo‘nalishda ko‘rib chiqadi: konservatsiya va kommunikatsiya. Birinchi yo‘nalish obyektni saqlashga qaratilgan bo‘lsa, ikkinchisi uni keng jamoatchilikka yetkazish vazifasini bajaradi. Mualliflarning ta’kidlashicha, raqamli texnologiyalar muzey va arxivlarning an’anaviy faoliyat modelini tubdan o‘zgartirmoqda. Yevropa Ittifoqi tajribasi ham bu jarayonning samaradorligini ko‘rsatadi. European Commission hisobotlariga ko‘ra, raqamlashtirish dasturlari natijasida millionlab eksponatlar yagona elektron platformalarga joylashtirilgan va foydalanuvchilar soni keskin ortgan. Bu esa madaniy merosni iqtisodiy resurs sifatida ham ko‘rib chiqish imkonini bergan. Raqamli kontent turizmni rivojlantirish, ta’lim sifatini oshirish va kreativ industriyani qo‘llab-quvvatlashga xizmat qilmoqda. O‘zbekiston tajribasiga murojaat qiladigan bo‘lsak, “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonun milliy siyosatning huquqiy asosini belgilaydi. Ushbu hujjatda madaniy meros obyektlarini ro‘yxatga olish, muhofaza qilish va restavratsiya qilish tartiblari ko‘rsatib o‘tilgan. So‘nggi yillarda

¹¹¹ Prezident qarori. *Madaniy merosni saqlash va raqamlashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida*. Tashkent, 2021.

ushbu jarayonga raqamlashtirish elementlari ham bosqichma-bosqich integratsiya qilinmoqda. Karimov o‘z tadqiqotlarida O‘zbekistonda madaniy merosni saqlash jarayonida elektron kataloglar va arxivlar yaratish masalasini alohida ta’kidlaydi. Muallifning fikricha, milliy darajada yagona raqamli platforma yaratish meros obyektlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni tizimlashtirish va ilmiy tadqiqotlar samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, Jones sun’iy intellekt texnologiyalarining meros obyektlarini restavratsiya qilishdagi imkoniyatlarini tahlil qiladi. Uning ta’kidlashicha, AI yordamida buzilgan yoki qisman yo‘qolgan obyektlarning ehtimoliy ko‘rinishini modellashtirish mumkin. Bu esa kelajakda madaniy merosni saqlash jarayonini yangi bosqichga olib chiqadi. Yuqoridagi manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, madaniy merosni raqamlashtirish jarayoni xalqaro miqyosda keng o‘rganilgan bo‘lsa-da, O‘zbekiston sharoitida uning siyosiy va bosqichma-bosqich rivojlanish jarayoni yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Mazkur tadqiqotda madaniy meros obyektlarini raqamlashtirish siyosatini o‘rganish kompleks yondashuv asosida amalga oshirildi. Tadqiqot jarayonida ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilishning ilmiy asoslangan metodlari qo‘llanildi. Tadqiqot uchun ma’lumotlar bir necha bosqichda yig‘ildi. Avvalo, mavzuga oid normativ-huquqiy hujjatlar o‘rganildi. Jumladan, xalqaro darajadagi hujjatlar, xususan, 1972-yilgi Jahon madaniy va tabiiy merosini muhofaza qilish to‘g‘risidagi Konvensiya hamda UNESCO hisobotlari tahlil qilindi. Ushbu manbalar madaniy merosni saqlashning konseptual asoslarini aniqlashga xizmat qildi.¹¹²

Ikkinchi bosqichda milliy qonunchilik hujjatlari va davlat dasturlari ko‘rib chiqildi. O‘zbekiston Respublikasining “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni, hukumat qarorlari va sohaga oid rasmiy ma’lumotlar tahlil qilindi. Bu hujjatlar raqamlashtirish siyosatining huquqiy asoslarini aniqlash imkonini berdi.

Uchinchi bosqichda ilmiy adabiyotlar va xorijiy tajriba o‘rganildi. Raqamli meros, virtual muzeylar, 3D modellashtirish va sun’iy intellekt texnologiyalariga oid ilmiy maqolalar saralab olindi. Manbalarni tanlashda ularning ilmiylik darajasi, ishonchliligi va dolzarbligiga e’tibor qaratildi.

Ma’lumotlarni yig‘ishda quyidagi mezonlarga amal qilindi:

- Manbaning rasmiy yoki ilmiy maqomga ega bo‘lishi;
- So‘nggi yillardagi yangilangan ma’lumotlarni qamrab olishi;
- Tadqiqot mavzusiga bevosita aloqadorligi;
- Xalqaro miqyosda tan olingan manbalarga asoslanganligi.

¹¹² UNESCO. *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Paris, 1972.

Shu tariqa, tadqiqotda foydalanilgan ma’lumotlar ishonchlilik, dolzarblik va ilmiylik tamoyillari asosida saralandi. Yig‘ilgan ma’lumotlar bir necha metodlar asosida tahlil qilindi.

Birinchiidan, tizimli tahlil usuli qo‘llanildi. Bu usul yordamida madaniy merosni raqamlashtirish jarayoni alohida elementlar emas, balki yagona tizim sifatida ko‘rib chiqildi. Jarayonning huquqiy, tashkiliy va texnologik komponentlari o‘zaro bog‘liqlikda tahlil qilindi.

Ikkinchiidan, qiyosiy tahlil metodidan foydalanildi. Xorijiy davlatlar, xususan, Yevropa mamlakatlari tajribasi bilan O‘zbekiston amaliyoti solishtirildi. Bu usul milliy siyosatning kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga yordam berdi.

Uchinchiidan, kontent-tahlil usuli qo‘llanildi. Ilmiy maqolalar va rasmiy hujjatlar mazmuni tizimli ravishda o‘rganilib, asosiy tushunchalar, yondashuvlar va xulosalar ajratib olindi. Natijada, mavjud ilmiy qarashlar umumlashtirildi.

To‘rtinchiidan, analitik umumlashtirish **metodi** orqali olingan natijalar asosida ilmiy xulosalar shakllantirildi. Bu metod tadqiqot davomida aniqlangan muammolar va istiqbollarni nazariy jihatdan asoslash imkonini berdi. Tadqiqotda foydalanilgan ma’lumotlar bazasi quyidagi manbalardan shakllantirildi:

1. Xalqaro tashkilotlar (UNESCO) tomonidan e‘lon qilingan rasmiy hisobotlar va konvensiyalar;

2. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik hujjatlari va davlat dasturlari;

3. Ilmiy maqolalar va monografiyalar;

4. Yevropa Ittifoqi hisobotlari va raqamlashtirish bo‘yicha rasmiy statistik ma’lumotlar.

Shuningdek, madaniy meros obyektlari bo‘yicha ochiq elektron platformalar va muzeylarning rasmiy saytlaridagi ma’lumotlardan ham foydalanildi. Ushbu ma’lumotlar ikkilamchi ma’lumotlar (secondary data) sifatida tahlil qilindi. Tadqiqotning metodologik yondashuvi madaniy merosni raqamlashtirish jarayonini kompleks va tizimli ravishda baholash imkonini berdi. Tanlangan metodlar ishonchli manbalarga asoslan¹¹³gan bo‘lib, tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ta’minlaydi.

¹¹³ [https://oyina.uz/editor/files/photo_2024-04-25_16-10-10\(1\).jpg](https://oyina.uz/editor/files/photo_2024-04-25_16-10-10(1).jpg)

O'zbekistonning moddiy madaniy meros ob'ektlari

Ushbu infografika nafaqat oddiy statistik raqamlar yig'indisi, balki O'zbekistonning ko'p asrlik tarixiy taraqqiyoti va boy madaniy qatlamlarini aks ettiruvchi muhim analitik hujjat hisoblanadi. Unda keltirilgan ko'rsatkichlar mamlakat hududida shakllangan sivilizatsion jarayonlar, me'moriy an'analar, diniy-ma'rifiy markazlar hamda arxeologik merosning ko'lamini yaqqol namoyon etadi. Raqamlar orqali biz nafaqat obyektlar sonini, balki ularning tarixiy zichligi va hududiy taqsimotini ham anglash imkoniga ega bo'lamiz. Mazkur ma'lumotlar madaniy merosning faqat moddiy jihatini emas, balki uning ijtimoiy va ma'naviy ahamiyatini ham bilvosita ifodalaydi. Chunki har bir tarixiy obyekt o'z davrining siyosiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlarini mujassamlashtirgan noyob manbadir. Shu bois infografikada aks etgan raqamlar milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani saqlash va yosh avlod ongida madaniy merosga hurmat tuyg'usini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Madaniy merosni saqlash va raqamlashtirish jarayonida bir necha asosiy muammolar mavjud. Ko'plab tarixiy obyektlar va qo'lyozmalar hali to'liq raqamlashtirilmagan, bu esa ularning vaqt o'tishi bilan zarar ko'rish yoki yo'qolish xavfini oshiradi. Ayrim hududlarda zamonaviy texnologik vositalar va malakali mutaxassislar yetishmasligi jarayonni

sekinlashtirmoqda. Shuningdek, ma'lumotlar turli tashkilotlarda alohida saqlanishi, yagona tizim yo'qligi sababli ilmiy tadqiqotlar va foydalanuvchilar uchun axborotdan samarali foydalanishga to'sqinlik qiladi. Moliyaviy va tashkiliy resurslarning cheklanganligi ham raqamlashtirish ishlarini to'liq amalga oshirishga xalaqit beradi. O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda madaniy meros obyektlarini raqamlashtirish borasida ijobiy o'zgarishlar kuzatilmoqda. Muzeylar va kutubxonalardagi eksponatlarning bir qismi elektron kataloglarga kiritilgan, arxiv hujjatlari raqamli formatga o'tkazilmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, yirik muzeylarda eksponatlarning taxminan 30–40 foizi raqamlashtirilgan. Raqamli platformalar esa ilmiy izlanishlar samaradorligini oshirib, yosh avlodning tarixiy xotira va milliy identitetini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, mavjud obyektlar soni bilan solishtirganda, raqamlashtirish ko'lami hali to'liq qamrovga ega emas. Bu esa kelajakda sohaga qo'shimcha investitsiyalar va strategik yondashuvni talab qiladi.

1. Yagona milliy raqamli platforma yaratish barcha muzey, arxiv va kutubxonalarni yagona elektron tizimga integratsiya qilish.

2. Texnologik infratuzilmani modernizatsiya qilish yuqori aniqlikdagi skanerlar, 3D modellashtirish uskunalari va sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etish.

3. Mutaxassislarni tayyorlash raqamlashtirish va konservatsiya sohasida malakali kadrlarni tayyorlash va ularni muntazam qayta tayyorlash dasturlarini yo'lga qo'yish.

4. Moliyaviy va tashkiliy resurslarni kengaytirish davlat va xususiy sektor investitsiyalarini jalb qilish hamda ustuvor loyihalarni moliyalashtirish.

Ushbu chora-tadbirlar amalga oshirilsa, madaniy meros obyektlarini saqlash va raqamlashtirish jarayoni tizimli va samarali bo'lib, kelajak avlodlarga boy tarixiy va madaniy merosni yetkazishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda madaniy merosni raqamlashtirish jarayoni boshlangan bo'lsa-da, u hali to'liq qamrovga ega emas. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, huquqiy asoslar mavjud, infratuzilma va malakali mutaxassislar bilan bog'liq ba'zi cheklolar esa jarayonni sekinlashtirmoqda. Raqamli platformalarni yaratish, texnologiyalarni modernizatsiya qilish va mutaxassislarni tayyorlash orqali bu jarayon samarali va tizimli bo'lishi mumkin. Shu yo'l bilan O'zbekistonning boy tarixiy va madaniy qatlamlari kelajak avlod uchun saqlanib qoladi, ilmiy tadqiqotlar va turizm sohasida yangi imkoniyatlar yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to‘g‘risida. Tashkent, 2019.
2. Prezident qarori. Madaniy merosni saqlash va raqamlashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida. Tashkent, 2021.
3. UNESCO. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Paris, 1972.
4. Smith, L. Uses of Heritage. London: Routledge, 2018.
5. European Commission. Digital Heritage in Europe: Policies, Strategies, and Best Practices. Brussels, 2020.
6. Cameron, F., Kenderdine, S. Theorizing Digital Cultural Heritage: A Critical Discourse. Cambridge: MIT Press, 2007.
7. Karimov, A. Raqamli merosni saqlash va boshqarish masalalari. Tashkent: Ilm-Fan, 2020.
8. [https://oyina.uz/editor/files/photo_2024-04-25_16-10-10\(1\).jpg](https://oyina.uz/editor/files/photo_2024-04-25_16-10-10(1).jpg)